

Anna Kristiina Parikka

HOLHOUSTOIMI MURROKSESSA

Liiketalouden koulutusohjelma
Yritysjuridiikan suuntautumisvaihtoehto
2011

HOLHOUSTOIMI MURROKSESSA

Parikka, Anna Kristiina
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Toukokuu 2011
Ohjaaja: Anttila, Seppo
Sivumäärä: 35
Liitteitä: -

Asiasanat: edunvalvonta, holhoustoimi, holhoustoimilaki

Tämän opinnäytetyön aiheena oli edunvalvonnan toteuttaminen käytännössä holhoustoimilain, järjestämislain sekä edunvalvontaa sisältävien erityislakien kautta edunvalvontaa läheiselleen harkitsevan näkökulmasta.

Edunvalvontaan voi johtaa moninaiset syyt. Holhoustoimilaissa on määritelty kuinka täysi-ikäisen toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa. Erilaisilla hoito- ja sosiaalialan palvelujärjestelmillä pystytään valvomaan erityisryhmien oikeuksia, myös useissa erityislaissa on säädöksiä siitä, miten henkilöä koskeva edunvalvonta voidaan järjestää.

Edunvalvojaksi määrätään joko yksityinen tai yleinen edunvalvoja. Käytännön edunvalvontatyössä edunvalvoja joutuu ratkaisuisaan etsimään tasapainoa päämiehen etujen suojelun sekä itsemääräämisoikeuden välillä. Täysi-ikäinen vajaanvaltainen yleensä säilyttää mahdollisista taloudellisista rajoituksista huolimatta oikeutensa päättää henkilöään koskevista asioista.

Holhoustoimen asiat on jaettu sekä maistraateille että yleisille tuomioistuimille. Oikeusaputoimistot huolehtivat edunvalvontapalveluiden järjestämisestä. Järjestämislain mukaan oikeusaputoimisto voi ostaa edunvalvontapalveluita ulkopuolisilta palvelunjärjestäjiltä.

Edunvalvontaa haetaan hakemuksella käräjäoikeudelta. Käytännössä käräjäoikeuden päätös edunvalvojan määräämisestä nojaa suurelta osin hakemuksen yhteydessä toimitettavaan lääkärinlausuntoon.

Edunvalvoja on velvollinen korvaamaan päämiehelle tahallisesti tai huolimattomuut-taan aiheutetun vahingon. Maistraatti valvoo edunvalvojen toimintaa. Valvominen tapahtuu lähinnä vuosittaisen tilintarkastuksen kautta.

GUARDIANSHIP IN TRANSITION

Parikka, Anna Kristiina

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Business and Administration

Month 2011

Supervisor: Anttila, Seppo

Number of pages: 35

Appendices: -

Keywords: guardianship, the Law on Guardianship

The purpose of this thesis was to implement the system of guardianship in practice. The Law on Guardianship, Guardianship Services Act and the special laws that include guardianship were examined. This research is carried out from the point of view of a person who is considering guardianship to his or her closest relative.

Many reasons can lead to guardianship. In the Law on Guardianship, it is specified how adult power of decision can be restrained. Through different nursing care and social systems it is possible to assert the rights of various groups, and there are many specialized laws that determine how the guardianship of a person should be arranged.

A guardian can be somebody close to you, for example a relative or a legal guardian. As a guardian, you have to make decisions that are in balance between the protection of the client's benefits and self-determination. An incompetent adult person generally retains the right to decide about personal matters, despite restrictions of financial affairs.

Issues of guardianship are divided between city administrative courts and ordinary courts. Legal aid offices provide for the organization of guardianship services. According to the Guardianship Services Act, legal aid offices may buy guardianship services from external service providers.

Guardianship is applied for at a local court. In practice, the verdicts of guardianship at local courts are principally based on medical certificates attached to the application.

A guardian is obliged to compensate for any damage that has been purposely or negligence caused. Actions of guardians are supervised by city administrative courts. Supervision occurs predominantly through annual auditing.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	HOLHOUKSELLINEN EDUNVALVONTA.....	6
2.1	Oikeudellinen toimintakyky	6
2.2	Holhouksellisen edunvalvonnan eri muodot.....	7
2.3	Holhoustoimen asiakkaat ja vaihtoehtoiset tukimuodot	8
2.4	Erityislakien säätelemä edunvalvonta.....	11
3	EDUNVALVOJAN HENKILÖ.....	13
3.1	Yleinen edunvalvoja	13
3.2	Omainen edunvalvojana	15
4	EDUNVALVONNAN SISÄLTÖ.....	17
4.1	Päämiehen itsemääräämisoikeus.....	17
4.2	Päämiehen taloudelliset asiat	18
4.3	Päämiehen henkilöön liittyvät asiat	20
5	EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN.....	22
5.1	Edunvalvonnan organisaatio.....	22
5.2	Oikeusaputoimistot edunvalvonnan tuottajina.....	23
5.3	Edunvalvonta ostopalveluna	23
5.4	Edunvalvontahakemus käräjäoikeudessa.....	24
5.4.1	Lääkärintodistus hakemuksen liitteenä	26
5.4.2	Asiaan osallisten kuuleminen käräjäoikeudessa	28
6	EDUNVALVONNAN VALVONTA	29
6.1	Tilintarkastukset.....	29
6.2	Edunvalvojan vastuu.....	30
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	31
	LÄHTEET.....	34
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

”Holhoustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. Jos jonkun etua on valvottava muussa kuin taloudellisessa asiassa, holhustoimi huolehtii siitä siltä osin kuin jäljempänä säädetään” HoITL 442/1999, 1 § 1).

Holhouslainsäädännön kokonaisuudistuksessa holhoustoimen kaikki keskeiset säännökset on koottu holhustoimilakiin (laki holhoustoimesta 442/1999) ja järjestämislakiin (laki edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 575/2008). Tuolloin oikeusministeriölle siirtyi päävastuu edunvalvontapalveluiden järjestämisestä. Järjestämislain mukaan oikeusaputoimisto voi aikaisemmasta poiketen ostaa edunvalvontapalveluita myös ulkopuolisilta palveluntarjoajilta.

Työn taustalla on henkilökohtainen kiinnostukseni edunvalvontatyöhön. Mielenkiintoni edunvalvontaa ja sen saatavuutta kohtaan heräsi, kun edunvalvonnan järjestäminen tuli lähipiirissäni ajankohtaiseksi. Opiskellessani Satakunnan ammattikorkeakoulussa oikeustradenomiksi varsinaisten opintojeni loppupuolella valitsin opinnäytetyöni aiheeksi edunvalvonnan perehtyäkseni aiheeseen enemmän. Asiassa kiinnosti holhustoimilain mahdollisuudet päämiehen etujen ajamiseksi lähinnä päämiehen henkilöön liittyen.

Monelle omaiselle voivat edunvalvojan tehtävät olla täysin vieraita ja ajatus toimeen ryhtymisestä tuntuu liian vastuulliselta. Työssä perehdytään edunvalvojan henkilöön yleisen edunvalvojan ja omaisedunvalvojan tehtäviä jaotellen. Uudistettu järjestämislaki herätti edunvalvottavien omaisissa toiveita mahdollisuudesta päämiehen erityisongelmiin ohjautuvampaan ja näin ”henkilökohtaisempaan” edunvalvontaan siirtymisestä.

Työ on rajattu koskemaan täysi-ikäisen vajaavaltaisen edunvalvonnan järjestämistapauksissa, joissa he eivät sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty huolehtimaan asioistaan. Työn ulkopuolelle on rajattu myös ala-ikäiset asiakkaat, koska läh-

tökohtana holhoustoimilaissa on, että alaikäisen edunvalvojina toimivat hänen huoltajansa (HolhTL 4 §). Edunvalvonnan prosessissa olen keskittynyt lähinnä käräjäoikeuden osuuteen.

Tutkimusmenetelmänä käytetään tekstianalyysiä. Alan kirjallisuutta on melko niukasti saatavilla, mutta lakien seurantatutkimuksista on saatu tietoja holhoustoimilain soveltamisesta käytännössä ja lakiin tehdyistä muutosehdotuksista ja sitä kautta alan kehityksestä. Myös opinnäytetekijän oma työ- ja elämäkokemus vajaavaltai-
sten mm. kehitysvammaisten parissa on tuonut oman painotuksen opinnäytetyöhön ja korostanut kiinnostusta käytännön ongelmiin edunvalvonnassa.

Varsinainen tutkimusmetodi opinnäytetyössä on lainoppi. Työssä selvitetään uuden holhoustoimilain ja järjestämislain sekä edunvalvontaa sisältävien erityislakien kautta edunvalvonnan sisältöä ja saatavuutta edunvalvontaa läheiselleen harkitsevan näkökulmasta. Lakien ja käytännön yhteensovittaminen sekä säännösten toteutuminen käytännön edunvalvontatilanteissa tulee koskettamaan yhä useampia omalta tai läheisen kohdalta jossain elämän vaiheessa.

.

2 HOLHOUKSELLINEN EDUNVALVONTA

2.1 Oikeudellinen toimintakyky

Oikeustoimikelpoisuus tarkoittaa henkilön kykyä antaa ja vastaanottaa oikeustoimiksi määriteltyjä tahdonilmaisuja. Vain oikeustoimikelpoinen voi tehdä sitovia oikeustoimia: terveellä järjellä ja täydellä ymmärryksellä. Oikeustoimikelvottoman henkilön toimikelpoisuuteen voidaan puuttua määräämällä hänelle edunvalvoja ja rajoittamalla näin hänen oikeustoimikelpoisuuttaan tai julistamalla hänen tekemänsä oikeustoimi pätemättömäksi.

Täsmällistä oikeudellisen toimintakyvyn menettämisen hetkeä on vaikea arvioida kenenkään kohdalla. Oikeudellista toimintakykyä vaativat päätökset ovat hyvin eriasteisia. Osakesijoittaminen tai hoitopaikan valinta kysyy erilaista päätöksen tekokykyä. Kykyä oikeudellisiin päätöksiin voi heikentää mielisairaus, tylsämielisyys, vanhuudenheikkous ym. ymmärrykseen vaikuttava sairaus. Kulloiseenkin asiaan liittyvä oikeudellinen kelpoisuus on määritelty laissa, esimerkiksi testamentintekokelpoisuus ja hoitosopimussuostumus (Kalliomaa-Puha ym, 298-299.)

Usein voi olla vaikea selvittää missä määrin sairaus vaikuttaa henkilön päätöksentekoon. Irrationaalisuus päätöksenteossa saattaa olla persoonakohtaista, ilman että sairaudella on siinä osuutta. Edunvalvojan tehdessä päätöksiä päämiehensä puolesta olisi kyettävä erottamaan onko henkilön tahto tässä asiassa vakaa, eli onko hän toistuvasti ja eri tilanteissa samaa mieltä, vain onko hän johdateltavissa tai vaihtuuko tahto tilanteen mukaan. Edunvalvojalta vaaditaan päämiehen yksilökohtaista henkilön historian ja persoonan aiempien ratkaisujen arvioimista. Kysymys on siitä, miten henkilö olisi itse asiassa päättänyt terveenä ollessaan. (Pirttilä ym. , 4517-4520.)

2.2 Holhouksellisen edunvalvonnan eri muodot

Holhouksellisessa edunvalvonnassa on käytössä eriasteisia edunvalvontamuotoja. Lain mukaan, jos katsotaan, että lievempi keino riittää päämiehen suojaamiseksi, sitä on käytettävä. Laissa on määrätty kuinka täysi-ikäisen toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa. Lievimmässä edunvalvonnan muodossa päämiehen tueksi ja avuksi määrätään edunvalvoja. Tällöin päämiehen toimintakelpoisuutta ei rajoiteta ja päämies säilyttää oikeustoimikelpoisuutensa edunvalvojansa rinnalla. Tämä toimikelpoisuuden säilyttäminen voi aiheuttaa ongelmia, jos päämies ei kuuntele edunvalvojan ohjeita, vaan toimii yksin (HAUS 2003, 14). Henkilön ajauduttua ongelmiin, jotka vaativat nopeita toimia voidaan henkilön toimintakelpoisuutta rajoittaa kiireellisesti ns. väliaikais määräyksellä.

Päämiehen toimintakelpoisuuden rajoittaminen on edunvalvojan määräämistä voimakkaampi keino päämiehen oikeuksien suojaamiseksi. Sen edellytyksenä on, että päämies ei kykene huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja hänen etunsa ovat vaa-

rassa, eikä edunvalvojan määrääminen riitä turvaamaan niitä. Toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa siten, että päämies voi tehdä määrättyjä oikeustoimia yhdessä edunvalvojan kanssa tai toisessa muodossa niin, että päämies ei voi tehdä määrättyjä oikeustoimia, vaan kelpoisuus kuuluu näiltä osin yksin edunvalvojalle (HolTL 18.1 §:n 1 ja 2 kohta.) Esimerkiksi edunvalvojan määräys rajoitetaan koskemaan vain osaa päämiehen taloudellisista asioista tapauksessa, jossa päämies vallitsee eläkettään ja edunvalvoja hoitaa muuta omaisuutta; talletuksia ja asuntoa. Toimintakelpoisuuden rajoitusta on käytetty tähän mennessä vähän, koska se on koettu vaikeaksi menettelyksi. Päämiehen toimintakelpoisuuden rajoittamisessa on käytännössä nähty soveltamisongelmia; tasapainon löytäminen taloudellisen riskin ja sopivassa suhteessa olevan toimintakelpoisuuden välillä on hankalaa. Toimivia käytäntöjä vielä etsitään (HAUS 2003, 14, 25).

Jyrkimmässä edunvalvonnan muodossa, vajaavaltaiseksi julistamisessa, päämiehen oikeustoimikelpoisuus ja omaisuuden vallintakelpoisuus on lähes kokonaan poistettu. Tällöin päämiehellä on oikeus tehdä ainoastaan vähäisiä, jokapäiväiseen elämään liittyviä oikeustoimia. Vajaavaltaiseksi julistaminen on ollut erittäin harvinaista uuden holhoustoimilain aikana. Ketään ei saa julistaa vajaavaltaiseksi, jos muut toimintakelpoisuuden rajoitustoimet ovat riittäviä turvaamaan hänen etunsa (HolhTL 18.2). Yleisille edunvalvojille tehdyissä kyselyissä on tuotu edunvalvojen osalta tiedoksi, että itsestään selvissä tapauksissa vajaavaltaiseksi julistamista on toivottu käytettävän enemmän, esimerkiksi erittäin vaikeasti kehitysvammaisten kohdalla (HAUS 2003, 14, 25; Välimäki, 43-48.)

2.3 Holhustoimen asiakkaat ja vaihtoehtoiset tukimuodot

Holhustoimen asiakasmäärissä on tapahtunut tasaista nousua vuosi vuodelta. Vanhusten tarve saada edunvalvontapalveluita kasvaa merkittävästi, kun vanhempien ikäluokkien osuus väestöstä lisääntyy. Edunvalvontapalvelujen kysyntä on kasvussa myös entistä enemmän mielenterveysongelmista kärsivien nuorehkojen ihmisten joukossa (Oikeusministeriö 2010a, 30.) Täysi-ikäisiä päämiehiä oli vuoden 2009 lopussa yhteensä 48 091. Heistä yli puolet oli alle 65-vuotiaita eli valtaosa kaikista päämiehistä oli muita kuin vanhuksia (Oikeusministeriö 2010b, 22).

Edunvalvontaan voi johtaa taloudellinen hyväksikäyttö sekä holtittomuus talousasioiden hoidossa. Mikäli henkilön taloudelliset ongelmat ovat pelkästään esimerkiksi ylivelkaantumisesta johtuvia, voi velka- ja talousneuvonta olla riittävä keino asioiden kuntoon saattamiseksi (Oikeusministeriö 2010b, 35). Suomessa vielä vähäisesti tunnettu tuetun päätöksenteon järjestelmä on nähty myös vaihtoehtoisena tukimuotona etenkin nuorille, jotka ovat ajautuneet moninasiin ongelmiin. Tuetussa päätöksenteossa henkilö päättää asioistaan itse, sen jälkeen kun hänelle on kerrottu asian taustat, erilaiset ratkaisuvaihtoehdot ja mahdolliset erilaisista ratkaisuista aiheutuvat seuraukset. Henkilöllä on mahdollisuus itse koota ympärilleen haluamansa tukihenkilöt, jotka auttavat ongelmatilanteissa ratkaisuun (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 109)

Dementoivat sairaudet ovat yleistyneet, koska ihmiset elävät vanhemmiksi. Sairaudet etenevät kuitenkin yksilöllisesti jokaisella sairastuneella, joten tarkkaa edunvalvonnan tarpeen hetkeä on vaikea ennustaa. Tavallisimmin henkilö menettää oikeudellisen toimintakykynsä jossain keskivaikean dementian vaiheessa. Henkilön kyky monimutkaisiin sopimusoikeudellisiin oikeustoimiin voi kuitenkin heikentyä merkittävästi jo dementian alkuvaiheessa (Kalliomaa-Puha ym., 298.) Sairastuessaan dementoivaan sairauteen ei henkilön itsemääräämisoikeus kuitenkaan heti automaattisesti poistu. Hän voi edelleen pätevällä tavalla kyetä päättämään omistaa asioistaan. Tällöin hänen tekemilleen ratkaisuille voidaan antaa etusija laillisen edustajan tai muun läheisen mielipiteen asemesta. Dementian edetessä tarvitaan kuitenkin oikeudellisia toimenpiteitä turvaamaan päämiehen oikeuksia. Edunvalvontaa voidaan käyttää tällöin suojaamaan henkilöä ja varmistamaan, ettei hänen oikeusturvansa vaarannu (Pirttilä ym., 4517-4518.)

Päämiehen omaisuutta voidaan hoitaa myös ”kevyemmällä” menetelmällä ennen edunvalvonnan käyttöönottoa. Päämies voi huolehtia asioistaan käyttämällä valtuutettua, niin kauan kuin kykenee tarpeellisessa määrin valvomaan valtuutetun toimia (Kiuru 2002, 9). Valtuutetun käyttämisestä on säädetty laissa varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista (1929/228). Esimerkiksi vanhuksen puolison huolehtiessa hänestä kotona, ei edunvalvojan määrääminen ole tarpeen niin kauan kuin asiat hoituvat tällä järjestelyllä. Monet vanhukset ovat tottuneet hoitamaan taloudelliset asiat itsenäisesti ja kokevat loukkaavana sen jos jollekin muulle annettaisiin se tehtäväksi.

Tilanteessa kannattaa kuitenkin varautua tulevaisuuteen ja harkita esimerkiksi edunvalvontavaltuutuksen mahdollisuutta, jos puolisoakin kohtaa sairastuminen tai hän muuten estyy hoitamasta päämiehen asioita.

Laki edunvalvontavaltuutuksesta tuli voimaan 1.11.2007. Edunvalvontavaltuutuksessa korostuu henkilön itsemääräämisoikeus, koska sen perusajatus on että henkilö määrää toimintakykyisenä ollessaan siitä, miten ja kuka hänen asioitaan hoitaa, jos hän tulee itse kyvyttömäksi tekemään oikeudellista toimintakykyä vaativia päätöksiä. Edunvalvontavaltuutus on ensisijainen ja edunvalvonnan poissulkeva valtuutuksen muoto. Edunvalvontavaltuutus on määrämuotoinen asiakirja, jonka maistraatti vahvistaa. Vahvistamisen jälkeen valtuutettu on kelpoinen edustamaan päämiestä asiakirjassa määrättyissä asioissa (Välimäki 2001, 9).

Monet voivat läheisten tai omaisten avulla tulla toimeen ilman edunvalvojaa. Esimerkiksi lievästi kehitysvammaiset henkilöt saattavat pystyä omaisten ja hyvän kehitysvammahuollon tuella selviytymään arjesta. Hyvillä hoito- ja sosiaalialan palvelujärjestelmillä pystytään yleisestikin valvomaan erityisryhmien oikeuksia. Sosiaalihuollon piiriin kuuluvaan hoivaan sovelletaan lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) eli asiakaslakia. Sen 8 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa olisi otettava huomioon asiakkaan oikeus määrätä itse omista asioistaan niin pitkään kuin mahdollista (Kalliomaa-Puha ym., 35.) Mikäli päämies tarvitsee apua vain käytännön asioissa, voi sosiaalitoimen apu olla riittävää.

Jos asiakkaan tulot muodostuvat toimeentulotuesta tai muusta sosiaalietuudesta ja hoidettavina asioina on lähinnä vain vuokra ym. asumiskustannus ja käyttövaran varaminen, ei tarvetta edunvalvonnalle ole. Yleensä kunnissa käytetään tällöin ns. välitystiliä asiakkaan rahaliikenteessä. Välitystili tarkoittaa, että kansaneläkelaitos päättää etuuden maksamisesta asuinkunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle käytettäväksi etuuden saajan elatukseen (Stakes 2008, 67). Näiden välitystiliasiakkaiden tilanne muistuttaa läheisesti edunvalvonnan tarpeessa olevia, mutta holhous-toimilain mukaisen edunvalvonnan edellytykset eivät yleensä kuitenkaan heidän kohdallaan täyty. Järjestelmän heikkoudeksi katsotaan sen vapaaehtoisuus ja etenkin suurten kaupunkien on kerrottu siirtävän laitoshoidossa olevia välitystiliasiakkaitaan edunvalvonnan piiriin. Mahdollisia syitä tilanteeseen ovat kuntien heikko rahatilan-

ne, edunvalvonnan tarjoama parempi oikeusturva sekä sosiaalipuolen halu päästä eroon asiakkaidensa raha-asioiden hoitamisvastuusta (HAUS 2003, 25). Taloudellisten hoitovastuiden katsotaan kuuluvan enemmän holhoustoimen piiriin. Henkilön edunvalvonnan tarvetta määriteltäessä eivät kuitenkaan pelkästään hänen päihteiden käyttönsä, työttömyys, erityiset persoonallisuuden piirteensä tai poikkeavat elämäntavat täytä edunvalvonnalle määrättyjä tunnusmerkkejä (Kiuru 2002, 10.)

2.4 Erityislakien säätelemä edunvalvonta

Useissa erityislaissa on säännöksiä siitä, miten henkilöä koskeva edunvalvonta voidaan järjestää. Erityislakien määräyksiä noudatetaan ensisijaisesti. Holhoustoimilain määräykset huomioidaan vasta, jos erityislaista ei muuta johdu (Kiuru 2002, 8.)

Edunvalvoja on päämiehensä asioita hoitaessaan usein tekemisissä terveydenhuollon henkilöstön kanssa. Hyvin moninaiset säännökset määräävät sen, kuka päättää potilaan hoidosta, jos hän ei itse kykene siihen. Hallintolaissa (434/2003), laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (1992/785), laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2008/8129), laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519), laissa lääketieteellisestä tutkimuksesta (1999/448) ja mielenterveyslaissa (1990/1116) on erilaisia säännöksiä terveydenhoidossa olevan potilaan hoidosta (Kiuru 2002, 16-17).

Terveydenhoitohenkilökuntaa opastetaan hoitamaan potilaita yhteisymmärryksessä heidän kanssaan. Potilaan ollessa kykenemätön päättämään hoidostaan, tulee hoitoon saada potilaan lähiomaisen, läheisen taikka laillisen edustajan eli edunvalvojan suostumus (Karstinen ym. 2010 ,13.) Edunvalvojan tiedonsaantioikeus esimerkiksi potilasasiakirjoihin on riippuvainen siitä, onko hänelle annettu oikeus saada edustaa päämiestä myös henkilökohtaisissa asioissa. Edunvalvojalla on oikeus saada ne tarpeelliset tiedot potilaan terveydentilasta, joiden pohjalta hän pystyy ottamaan kantaa hoidon toteutukseen (PotilasL 9 §).

Edunvalvonnassa voidaan ottaa huomioon potilaan mahdollinen ennakkoon ilmoitettu hoitotahto. Hoitotahdosta on potilaan itsensä varmentama merkintä potilasasiakirjoissa tai niihin on liitetty erillinen asiakirja, joka varmistaa potilaan itsemäärää-

misoikeuden hoitoonsa liittyvissä asioissa. Potilas on voinut myös antaa hoitotahdossaan erilaisia hoitoa koskevia ohjeita. Edunvalvojan tulisi ottaa näistä päämiehen mahdollisista aikaisemmista sekä nykyisistä hoitoonsa liittyvistä toiveista selko ja tehdä päätöksiä näitä toiveita noudattaen mahdollisuuksien mukaan. Potilaslain 6.2 § ja 6.3 §:kin puhutaan potilaan aikaisemman tahdon huomioon ottamisesta päätöksiä tehtäessä. Hoitotahto ei kuitenkaan estä potilasta tekemästä hoitoaan koskevia päätöksiä itse niin pitkään kuin hän niitä kykenee tekemään (Karstinen ym. 2010 ,15-16.)

Täysi-ikäisellä päämiehellä on itsemääräämisoikeus hoitoasioissa. Tällöin hänen toiveensa tulee ottaa huomioon tämän henkilöä koskevissa asioissa ennen edunvalvojaa. Ainoastaan pakkohoitoa koskevat säännökset voivat rajoittaa itsemääräämisoikeutta. Potilas voi olla kykenemätön ilmaisemaan omaa tahtoaan, hänen tahtonsa voi vaihdella lyhyen ajan välillä tai hän ei voi ilmaista tahtoaan esimerkiksi mielenterveyshäiriön vuoksi. Tällöin hän voi olla hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen sairauttaan, vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan tai vakavasti vaarantaisi muiden henkilöiden terveyttä ja turvallisuutta (MielenterveysL 11. 8 §.)

Psykiatriseen sairaanhoitoon liittyvät ongelmat ovat yleisiä holhoustoimen asiakkaiden parissa. Ns. pakkohoidolla tarkoitetaan henkilön tahdosta riippumatonta psykiatrista sairaanhoitoa. Holhoustoimilaki ei käsittele edunvalvottavan pakkohoitoon määräämistä koskevia asioita. Pakkohoitoon määräämisessä rajoitetaan yksilön itsemääräämisoikeutta konkreettisesti ja sitä koskevat säännökset on kirjoitettu mielenterveyslakiin. Asianosaista ei tarvitse kuulla henkilökohtaisesti pakkohoitoon määräämistä koskevissa asioissa. Pakkohoitopäätöstä edeltää potilaan tarkkailuun ottaminen. Sen jälkeen päätöksen potilaan tahdosta riippumattomaan hoitoon tekee ensisijaisesti sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri (Kuuliala 2011, 152).

3 EDUNVALVOJAN HENKILÖ

Edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka on siihen suostuvainen (HolhTL 5 §). Sopivuutta voidaan arvioida muun muassa edunvalvojaksi esitetyn taidon ja kokemuksen sekä tehtävän laadun ja laajuuden perusteella (HE 146/1998 vp, 30). Kelpoisuuteen voidaan katsoa kuuluvan myös ammatillinen pätevyys. Yleisen edunvalvojan tehtävän hoitoon soveltuvana koulutuksena pidetään ylempiä korkeakoulututkintoja, kuten oikeustieteen tai kauppatieteen maisterin tutkintoa taikka alempia korkeakoulututkintoja esimerkiksi oikeusnotaarin, tradenomin tai sosionomin tutkintoja sekä hallintovirkamiestutkintoa. Myös merkonomin tutkinto voidaan hyväksyä, jos henkilö osoittaa, että hänellä on kokemuksen kautta saatua ammattitaitoa tehtävien suorittamiseksi. Edunvalvojan sopivuutta määriteltäessä ei kuitenkaan ammatillinen pätevyys ole ratkaisevaa. (Oikeusministeriö 2010b, 85).

Edunvalvojan tehtävän alkaessa joutuu hän perehtymään päämiehen tilanteeseen hoitaakseen tehtävänsä asianmukaisesti (Oikeusministeriö 2010b, 25). Edunvalvojaksi voidaan määrätä joko päämiehen omainen tai läheinen tai yleinen edunvalvoja. Tuomioistuin tekee päätöksensä aina esitettyjen todisteiden perusteella ja ratkaisee, mitä asiassa on pidettävä totena (OK 17:2,1; Kalliomaa-Puha ym., 304). Holhoustoimilaisissa puhutaan aina edunvalvojasta, riippumatta siitä hoitaako tehtävää yksityinen henkilö tai virkansa puolesta toimiva edunvalvoja. Holhoustoimilain määräykset koskevat sekä yksityistä, että yleistä edunvalvojaa (Oikeusministeriö 2010b, 19.)

3.1 Yleinen edunvalvoja

Kun edunvalvojaksi määrätään yleinen edunvalvoja, määräys annetaan oikeusapu-toimiston tai muun palveluntuottajan yleiselle edunvalvojalle, eikä tehtävän hoitajalle henkilökohtaisesti. Viran- tai toimenhaltijan vaihtuessa ei tarvita uutta edunvalvojan määräystä. Käytännössä maistraatti käy läpi kaikki muut vaihtoehdot ennen kuin antaa yleisen edunvalvojan määräyksen. Jos tehtävään ei löydy ketään muuta, annetaan tehtävä yleiselle edunvalvojalle (Oikeusministeriö 2010b, 19.)

Yleisen edunvalvojan hakeminen on vaihtoehto yksinäiselle vanhukselle tai vammaiselle, joka ei voi saada apua läheisiltään. Yleisen edunvalvonnan etuna on laaja asiantuntemus. Valvojat toimivat virkavastuulla. Heidän velvollisuutenaan on noudattaa välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaatteita holhoustoimilain 18.2 - 3 §:n mukaan. Oikeusministeriö voi määrätä asetuksella yleisen edunvalvojan viran kelpoisuusehdoista, mutta toistaiseksi kelpoisuusehdoista ei ole annettu määräystä (Oikeusministeriö 2010b, 19). Yleinen edunvalvoja pystyy objektiivisemmin katsomaan päämiehen tarpeita ja järjestämään kokemuksensa perusteella sopivan ja päämiestä tyydyttävän sosiaali- ja terveydenhuollon palvelun joustavasti.

Yleinen edunvalvoja hoitaa useiden päämiesten asioita. Käytännössä suurilla paikkakunnilla on osoittautunut ongelmaksi yleisten edunvalvojien suuret asiakasmäärät. Tällöin päämiehen asioiden hoidosta tulee liiaksi rutiinia, eikä virkamies välttämättä tunne valvottaviaan edes nimeltä. Toisaalta suurin osa valvottavien asioista ovatkin melko ongelmattomia, esimerkiksi laskujen maksua, mutta hankalimmissa tapauksissa aika saattaa muodostua rajoittavaksi tekijäksi, eikä edunvalvojalla riitä resursseja syvällisempään asioihin perehtymiseen. Jos tarve vaatii, on yleisellä edunvalvojalla myös mahdollisuus käyttää avustavaa henkilökuntaa apuna; toisin kuin kaikilla omaisensa edunvalvojana toimivalla.

Päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitetaan mahdollisimman vähän. Tuomioistuin harkitsee rajoitusten sisällön kussakin yksittäistapauksessa erikseen tarpeen mukaan. Esimerkkinä eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös vuodelta 2000. Päätöksessä huomautettiin X:n kunnan holhouslautakuntaa siitä, että sen olisi tullut, antaessaan A:n holhoojalle luvan A:n talon myyntiin, ottaa huomioon myös dementoituneen A:n oletettu terve tahto; se ,olisiko A niissä olosuhteissa halunnut taloan myytävän (AOA:n kertomus 2000, 365-366; Kalliomaa-Puha ym., 321.)

Ristiriidat taloudellisten asioiden hoitamisessa voi aiheuttaa erimielisyyttä päämiehen ja edunvalvojan välillä, varsinkin jos kaikki päämiehen tilit kuuluvat edunvalvojan hallintaan. Näissä tapauksissa päämiehelle on saattanut tulla yllätyksenä se, että hän on menettänyt huomattavan osan taloudellisesta itsemääräämisoikeudestaan (Sarja 2007, 384). Päämiehen tunne siitä, että hänen mielipiteensä on sivuutettu asioissa, jotka edunvalvoja on saattanut ratkaista toisin kuin päämies on toivonut saattaa

aiheuttaa erimielisyyksiä. Edunvalvojan tulee aina täyttää kuulemisveloitteensa. Käytännössä edunvalvoja joutuu punnitsemaan päämiehen mielipiteen merkitystä suojellessaan päämiehen etuja.

Edunvalvoja saattaa joutua hoitamaan päämiehensä hyvinkin henkilökohtaisia ja arkaluonteisia asioita, joten valvottavan luottamus auttaa töiden hoitamisessa. Laitilan kaupungin yleinen edunvalvoja Maj-Brit Askola kuvailee Motiivi-lehden haastattelussa työtään seuraavasti: "Lakimies osaa lait, mutta edunvalvontatyö edellyttää lisäksi ihmistuntemusta ja neuvottelutaitoja" ja jatkaa " on osattava ala-ikäisiä, vanhuksia ja mielenterveyspotilaita koskeva lainsäädäntö".

Edunvalvonnan ei edellytetä olevan vaivatonta. Asiointi päämiehen kanssa saattaa olla ajoittain hankalaa; häntä saattaa olla hankala tavoittaa tai hän voi olla haluton asioimaan edunvalvojan kanssa. Edunvalvojan tulee silti pyrkiä toimimaan yhteistyössä päämiehensä kanssa (Sarja 2007, 386.)

3.2 Omainen edunvalvojana

Edunvalvojaksi voidaan määrätä päämiehen läheinen henkilö, jolla ei tarvitse olla koulutusta laajemmasta taloudenpidosta. Holhoustoimilain nojalla edunvalvojaksi määrätty henkilö voi toimia päämiehensä puolesta sekä viranomaisissa että yksityis-sektorilla asioitaessa. Toimintamahdollisuuksien rajat määritellään edunvalvojaa koskevassa holhousviranomaisen tai tuomioistuimen päätöksessä.

Päämiehen läheisellä on hyvät mahdollisuudet toteuttaa päämiehen etua, nimenomaan siksi, että hän tuntee päämiehensä tarpeet ja taustat sekä mahdolliset yksilölliset ongelmat. Läheisen on helpompi saavuttaa päämiehen luottamus ja toimia yhteistyössä hänen kanssaan. Omaidenedunvalvoja voi parhaiten pitää yhteyttä päämieheen ja osallistua tämän arkeen (Oikeusministeriö 2010b, 38.)

Nimenomaan taloudellisissa asioissa saattavat edunvalvontaa tarvitsevat sotkea raha-asiansa perin pohjin, ennen kuin hänelle määrätään laillinen edustaja niitä hoitamaan. Tarve lailliseen valvontaan syntyy harvoin yllättäen. Vammainen henkilö saatetaan tahallisesti erehdyttää allekirjoittamaan asiakirjoja, joiden merkitystä hän ei ymmär-

rä. Vajaavaltainen voi joutua hyväksikäytetyksi etenkin vapaamuotoisia oikeustoimia tehdessään, esimerkiksi osituksen yhteydessä (Stakes 2008, 32). Kaikki oikeustoimet, jotka eivät vaadi viranomaisen hyväksymistä altistavat vajaavaltaista hyväksi käytölle. Oikeustoimen määrämuotoisuuskaan ei välttämättä suojele vajaakykyisen henkilön oikeuksia. Vajaavaltaisen rajoittunut toimintakyky voi esimerkiksi perinönjaossa aiheuttaa eriarvoisuutta siten, että kun vanhemmat hyvää tarkoittaen lahjoittavat perillisilleen esimerkiksi vapaa-ajan asunnon käyttö-oikeuksia; vaikeasti vammaisen sisarus hoitolaitoksessa ei koskaan pääse nauttimaan tästä edusta muiden vammattomien sisarusten tapaan.

Valvonnan kannalta yksityinen edunvalvonta saattaa olla päämiehelle riski. Holhousviranomaisen valvonta on jälkikäteistä ja silloin vahinkojen korjaus on aina hankalampaa. Holhousviranomaisen näkökulmasta sukulainen edunvalvojana on haasteellista. Asioiden hoitoon saattaa joskus vaikuttaa se, että päämiehen taloudelliset asiat ja niiden hoitaminen vaikuttaa myös edunvalvojan olosuhteisiin ja tulevaisuuteen. Mikäli holhousviranomaisen tarkastuksessa havaitaan laiminlyöntejä, saataan omaisedunvalvoja vapauttaa ja tilalle määrätä yleinen edunvalvoja. Tosin suurin osa omaisedunvalvojista hoitaa tehtävänsä hyvin ja tunnollisesti, eikä maistraatilla ole huomauttamista tarkastuksen jälkeen (Oikeusministeriö 2010b, 38-39.)

Omaisella voi myös olla enemmän luontainen tarve suojella päämiestä myös epätoivottavalla tavalla, eli ylisuojelemalla läheistään. Tällöin päämiehen itsemääräämisoikeus voi olla vaarassa. Ongelmalliseksi tilanne voi tulla silloin, kun päämiehen ja edunvalvojan välille solmitaan julkisen rajoituksen kautta erityinen oikeudellinen suhde: tällaisesta on kysymys esimerkiksi omaishoitotilanteessa tai vanhempien hoitaessa kotona vammaista lasta. Näissä tilanteissa hoidettava on liiksi riippuvainen hoitajastaan. Läheissuhteen muuttuminen hoitosuhteeksi saattaa tuoda mukanaan odottamattomia tilanteita ja pahimmassa tapauksessa suhde saattaa muuttua voimavarasta taakaksi (Stakes 2008, 31.)

Kun edunvalvojaksi määrätään muu, kuin yleinen edunvalvoja määräys annetaan henkilökohtaisesti. Jos edunvalvoja luopuu tehtävästä, uuden edunvalvojan määrääminen vaatii maistraatin tai käräjäoikeuden päätöksen (Oikeusministeriö 2010b, 19.)

Edunvalvojalla on oikeus saada päämiehensä varoista korvaus tarpeellisista kuluistaan ja tehtävänsä laatuun, laajuuteen ja päämiehen varoihin nähden kohtuullinen palkkio (HolhTL 44 §). Oikeusministeriö on antanut 14.12.2001 ohjeen edunvalvojan palkkion määräytymisen perusteista (3927/33/2001). Palkkio määräytyy monista osista ja tiettyjen raja-arvojen alittuessa palkkiota ei peritä lainkaan. Palkkion kohtuullisuutta arvioi holhousviranomainen.

Oikeusaputoimistoille on kustannusten kannalta edunvalvonnan tuottamistavalla merkitystä. Jos edunvalvojana toimii yksityinen henkilö, esimerkiksi päämiehen omainen, edunvalvontatoimistolle ei tule lainkaan kustannuksia, vaan palkkion maksaa päämies itse (Oikeusministeriö 2010b, 38.)

4 EDUNVALVONNAN SISÄLTÖ

4.1 Päämiehen itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan henkilön oikeutta määrätä oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Holhoustoimilaissa korostetaan, että yksilön itsemääräämisoikeuteen ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä. Holhoustoimessa on kysymys ihmisen suojelemisesta puuttumalla hänen itsemääräämisoikeuteensa tai tukemalla tuon oikeuden vastuullista käyttöä. Yhteiskunnan puolelta pyritään antamaan edunvalvonnan kautta suojaa vajaavaltaisille. Suojaamisella puututaan aina ihmisen yksityisyyteen ja perhe-elämään. Edunvalvonnassa tulee toinen henkilö käyttämään päätösvaltaa päämiehen ohella ja rinnalla, näin ollen päämiehen itsemääräämisoikeus väistämättä vähenee (Helin 2001, 1070.)

Käytännön edunvalvontatyössä edunvalvoja joutuu ratkaisuihinsa etsimään tasapainoa päämiehen etujen suojelun ja itsemääräämisoikeuden välillä. Ottamalla huomioon päämiehen persoonaan liittyviä näkökohtia, voi edunvalvoja tehdä enemmän henkilön itsemääräämisoikeutta kunnioittavia päätöksiä. Edunvalvojalta vaaditaan päämiehen yksilökohtaista henkilön historian ja persoonan aiempien ratkaisujen ar-

vioimista tehdessään päätöksiä. Kysymys on siitä, miten henkilö olisi itse asiassa päättänyt terveenä ollessaan (Pirttilä ym., 4520; Kalliomaa-Puha ym. 320-321.)

Itsemääräämisoikeus korostuu erityisesti henkilöä koskevissa asioissa. Itsemääräämisperiaatetta noudattaen tulee perusolettamana aina pitää sitä, että päämies on kykenevä päättämään omista asioistaan. Kaikille tulisi turvata oikeus päättää omista asioistaan niin kauan kuin he siihen itse kykenevät (Kalliomaa-Puha ym.,305.)

4.2 Päämiehen taloudelliset asiat

Säännökset edunvalvonnan henkilöön liittyvissä ja taloudellisissa asioissa poikkeavat olennaisesti toisistaan. Taloudellinen edunvalvonta on yleisempää ja selväpiirteisemmin lainsäätäjän ohjeistamaa. Yksi tapa erotella henkilöä ja taloutta koskevat asiat toisistaan on kysyä, mikä on oikeustoimen tai muun asian olennainen sisältö ja syntykö siitä päämiehelle huomattavia taloudellisia velvoitteita. Mikäli taloudellinen merkitys on lähinnä nimellinen ja asian sisältö on henkilöön liittyvä, tulee päätösvalan olla varsinaisen edunvalvontamääräyksen mukainen, eli ellei edunvalvojalle ole määrätty päätösvaltaa henkilöön liittyvissä asioissa, päätösvalta on päämiehellä (Helin 2001, 1085.)

Yleisluonteinen edunvalvojan määräys käsittää ainoastaan HolhTL 29.1 §:n mukaiset taloudelliset asiat. Holhoustonilain mukaan holhoustoimi koskee pääasiassa päämiehen taloudellisten asioiden hoitamista ja niihin liittyvien etujen valvontaa (HE 146/1998 vp 29). Edunvalvonnan järjestämisellä on tarkoitus suojata heikossa asemassa olevan taloudellista asemaa.

Holhoustonilain 29 §:n 1 momentin nojalla on edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa. Edunvalvoja vastaa siitä, että päämies saa kaikki hänelle kuuluvat taloudelliset etuudet (Helin 2010, 1074). Konkreettisesti päämiehen etua ajetaan maksamalla laskuja, ottamalla selvää hänelle kuuluvista sosiaaliturvan eduista ja hakemalla niitä. Edunvalvojan tulee selvittää päämiehelle kuuluvat yksityisoikeudelliset saatavat, kuten oikeudet vahingonkorvaukseen tai kuolinpesiin.

Edunvalvonnan tarkoitus on olla päämiestä tukevaa. Edunvalvojan on esimerkiksi pyynnöstä selvitettävä päämiehelle tämän taloudellista asemaa ja toimenpiteitä, joihin edunvalvoja on ryhtynyt omaisuutta hoitaessaan (HolhTL 39 §). Päämiehen kannalta olisi hyvä, jos edunvalvojalla olisi mahdollisimman ajantasainen tieto hänen taloudestaan, niin että edunvalvoja pystyy kertomaan siitä päämiehelle ja pystyy tekemään ratkaisuja päämiehen taloutta koskeviin kysymyksiin. Edunvalvojalla ei ole kuitenkaan velvoitetta opettaa päämiestä hoitamaan taloudellisia asioitaan, vaikka siitä olisikin apua päämiehen jokapäiväisissä toimissa. Edunvalvojalta ei siis odoteta päämiehen konkreettista avustamista arjen tehtävissä.

Omaisuuksien suojaan katsotaan kuuluvan kansalaisten perusoikeuksiin. Omaisuutta suojataan, jotta ulkopuoliset eivät pääse siihen oikeudettomasti puuttumaan. Edunvalvojalle annetaan kelpoisuus edustaa päämiestä myös tämän omaisuutta koskevissa asioissa. Vastuu siitä, että päämiehen varoja käytetään hänen hyödykseen ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan on edunvalvojalla (HolhTL 37. 2§) Omaisuutta, josta päämies saa vapaasti määrätä, ei saa ottaa edunvalvojan hallintaan vastoin päämiehen tahtoa (Välimäki 2001, 17). Päämiehellä on oikeus käyttää yksinään puhevaltaa vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta koskevassa asiassa. Päämiehelle on jätettävä omaisuus, jota hän tarvitsee henkilökohtaista käyttöä varten (HolhTL 38.1 §). Edunvalvojan tulisi pyrkiä selvittämään ennen taloudellisia toimia, miten päämies toivoo omaisuuttaan käytettävän. Päämiehelle on myös jätettävä hänen tarpeisiinsa ja muihin olosuhteisiin nähden kohtuullisena pidettävä määrä käyttövaroja (Sarja 2007, 384).

Edunvalvoja saa päämiehensä puolesta tehdä eräitä oikeustoimia vain holhousviranomaisena olevan maistraatin luvalla. Tällaisia oikeustoimia ovat esimerkiksi kiinteän omaisuuden tai asunto-osakeyhtiön osakkeiden luovuttaminen ja ostaminen, omaisuuden panttaaminen tai rahalainan antaminen päämiehen varoista. Holhousviranomainen antaa luvan edunvalvojalle myydä esimerkiksi realisoitavaa sijoitusomaisuutta, mikäli asiakas tarvitsee myynnistä saatavia varoja jokapäiväiseen elämiseensä tai muihin henkilökohtaisiin tarpeisiinsa (KHO 9.11.2007/2620/3/06). Tällöinkin on edunvalvojan tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta.

4.3 Päämiehen henkilöön liittyvät asiat

Lain holhustoimesta 29 §:n mukaan tuomioistuimien voi tietyin rajoituksin antaa edunvalvojalle määräyksen edustaa päämiestä myös tämän henkilöä koskevassa asiassa. Talouteen ja henkilöön liittyvien asioiden jaottelu ei aina välttämättä ole kuitenkaan kovin selkeä. Päämiehen nimen muuttaminen, uskonnolliseen yhteisöön liittyminen tai passin ja henkilökortin hakeminen ovat selvästi henkilöä koskevia asioita (Välimäki 2001, 18).

Holhousoikeus luetaan kuuluvaksi henkilöoikeuden piiriin. Holhustoimenlakiin on kirjattu päämiehen kunnioitus, kuuleminen ja myötävaikutus häntä itseään koskevissa asioissa (Välimäki 2001, 2). Jos edunvalvojalle annetaan edustusvalta päämiehen henkilöä koskevassa asiassa, siitä on mainittava edunvalvojan määräämispäätöksessä (HolhTL 29.2 §) Täysi-ikäisen päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoitaminen edellyttää aina tällaista erillistä määräystä. Määräys voi olla joko yksittäistä asiaa koskeva tai yleisluonteinen.

Edunvalvoja voidaan määrätä henkilölle, jos hän tarvitsee tukea asioidensa hoitamisessa (HolhTL 3.2 §). Edunvalvojan kelpoisuus edustaa päämiestä henkilöä koskevissa asioissa on aina kuitenkin toissijainen. Pelkkä tuomioistuimen määräys ei riitä, vaan tarvitaan myös asian tuleminen esille eli päämies ei hetkellä, jolloin asiasta on päätettävä, kykene ymmärtämään sen merkitystä. Täysi-ikäinen vajaavaltainen yleensä säilyttää mahdollisista taloudellisista rajoituksista huolimatta oikeutensa päättää henkilöään koskevista asioista, jos hän kykenee ymmärtämään osaltaan asian merkityksen ja mahdolliset seuraukset. Jos päämiehellä on siis asian ollessa esillä, riittävä ymmärryskyky, hän päättää asiasta yksin (Välimäki 2001, 20.)

Edunvalvojan edustusvalta ei ulotu sellaisiin henkilökohtaisiin asioihin, joita ei voida tehdä vastoin henkilön omaa tahtoa. Näitä ns. korostetusti henkilökohtaisia asioita ovat avioliitto tai lapseksi ottamista koskevan suostumuksen antamista, isyyden tunnustamista tai tunnustamisen hyväksymistä, testamentin tekemistä tai peruuttamista koskevat asiat (Välimäki 2001, 20).

Täysi-ikäisen vajaavaltaisen edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään asianmukainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota hänen huollon tarpeensa ja olojensa kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen on pidettävä asianmukaisena (HolhTL 42 §). Hallituksen esityksessä todetaan, että edunvalvojalla saatetaan katsoa kuitenkin olevan huolenpitovelvollisuus, vaikka häntä ei ole "määrätty edustamaan päämiestään tämän henkilöä koskevassa asiassa". Huollon tarpeesta tulee huolehtia esimerkiksi panemalla vireille päämiehen tarvitsema sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluva toimenpide. Huolenpitovelvollisuutta on kuvattu niin, että edunvalvojalla on selonotto- vireillepano- ja valvontavelvollisuus päämiehen sosiaali- ja terveydenhuollon tarpeiden osalta (Oikeusministeriö 2010b, 18). Edunvalvoja edustaa päämiestään tämän henkilöä koskevassa asiassa yleisimmin antaessaan hoitosuostumuksen siihen kykenemättömän henkilön puolesta (Helin 2001, 1086).

Tyypillinen edunvalvontaa koskeva asia on avun palkkaaminen kotiin yksityisesti tai tietyistä julkisista palveluista neuvottelemisen. Edunvalvoja saattaa joutua järjestelmään päämiehensä asioita neuvottelemalla sopivista palvelupaketeista, perheen ja kunnan työnjaosta, hoitosuunnitelmasta tai hoitosopimuksista (Kalliomaa-Puha ym.,299). Nämä asiat ovat perusluonteeltaan henkilöä koskevia. Edunvalvoja ei kuitenkaan tarvitse erillistä määrystä päämiehen henkilöön liittyvissä asioissa tehdesään varallisuusosoikeudellisia sopimuksia esimerkiksi järjestäessään kotipalvelua päämiehelle (Helin 2001, 1075). Sopimusten solmimisen katsotaan kuuluvan taloudellista panosta vaativiin tehtäviin; tällöin edunvalvojalla on puhevalta asiassa. Edunvalvojan on kuitenkin ennen päätöstä tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. Mikäli päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä kuuleminen ei ole tarpeen.

Päämiehen ymmärtäessä asian merkityksen, edunvalvojalla ei pääsääntöisesti ole itsenäistä puhevaltaa päämiehen asumismuodossa tai asuinpaikassa tai terveydenhoidon toimenpiteissä. Ongelmia voi tulla niissä tilanteissa, joissa omaiset ja läheiset asuvat kaukana päämiehestä, eikä päämies ymmärrä asian merkitystä. Tällöin puhevalta on edunvalvojalla. Kotikuntalain (1377/2010) 3a ja b §:n muutokset mahdollistavat iäkkäille ja vammaisille oikeuden muuttaa asumaan omaistensa lähelle ja valit-

semaan terveystalvunsa sieltä. Käytännössä on ollut tapauksia, joissa viranomais-
dunvalvoja on estänyt päämiehen muuton toiselle paikkakunnalle päätävävaltaansa
vedoten. Päämiehen omaiset ovat näiltä osin vaatineet holhustoimenlain päämiehen
itsemääräämisoikeuden rajoitusten purkamista. (Helsingin Sanomat, 5.5.2011, Päät-
tääkö edunvalvoja hoitopaikasta?)

Edunvalvojaa ei velvoiteta varsinaisten huoltotehtävien suorittamiseen. Edunvalvon-
ta ei tarkoita sitä, että edunvalvoja ottaisi hoitaakseen päämiehensä sosiaali- ja ter-
veydenhuollon tehtävät. Edunvalvojalta ei siis edellytetä toimimista päämiehensä
tulkkajana tai saattajana niitä edellyttävissä tilanteissa. Jos päämies tarvitsee apua
vain käytännöllisissä tehtävissä, toimivallan asiassa katsotaan kuuluvan sosiaalihuol-
lolle (Kiuru 2002, 8).

Edunvalvojalla on päämiestä koskevien yksityisyyden piiriin kuuluvien tietojen sa-
lassapitovelvollisuus. Päämiehen yksityisyyden suojaan kuuluu, ettei edes hänen lä-
hiomaisillaan ole oikeutta saada häntä koskevia tietoja, ilman päämiehen suostumus-
ta (Sarja 2008, 793). Yksityisyyden suoja tulee ottaa huomioon käytännössä mm.
päämiehen postia käsiteltäessä: edunvalvojalla on oikeus ilman päämiehensä suos-
tumusta avata vain sellaisia suljettuja viestejä, joista voidaan vaikka lähettäjän nimen
perusteella päätellä niiden koskevan asiaa, josta edunvalvojan tulee huolehtia
(HolhTL 89.2 §.)

5 EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN

5.1 Edunvalvonnan organisaatio

Holhustoimen asiat on jaettu yleisille tuomioistuimille sekä maistraateille. Maistraa-
teille on jaettu hallintopuolen asiat; niissä käsitellään edunvalvonnan lupa-asiat sekä
valvotaan edunvalvojen toimintaa. Maistraatti voi tietyissä tapauksissa päättää myös
edunvalvojan määräämisestä. Tällöin edellytetään, että kyseinen henkilö ymmärtää
asian merkityksen ja että hän pyytää tiettyä toivomaansa henkilöä määrättäväksi

edunvalvojakseen (HolhTL 12 §:n 1/2 mom) Saatuaan ilmoituksen edunvalvonnan tarpeesta olevasta henkilöstä holhousviranomaisen tulee ryhtyä toimenpiteisiin edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi. (HolhTL 91 §).

Maistraatti hoitaa valvontatehtäväänsä mm. vuosittain tehtävän tilintarkastuksen yhteydessä. Tällöin sillä on mahdollisuus puuttua epäkohtiin konkreettisesti havaittuaan väärinkäytöksiä. Maistraatissa ylläpidetään myös holhousasioiden rekisteriä, joka on yksi holhousviranomaisen valvontatyön väline. Rekisterin tarkoitus on antaa tietoja sellaiselle taholle, joka aikoo tehdä oikeustoimen edunvalvonnassa olevan kanssa. Edunvalvonnan tarpeen tai toimintakyvyn heikkenemisen syytä ei rekisteröidä holhousasioiden rekisteriin ja tiedot ovat salassa pidettäviä (Oikeusministeriö 2010b, 62.)

5.2 Oikeusaputoimistot edunvalvonnan tuottajina

Oikeusaputoimistot huolehtivat holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä koskevan lain (575/2008) mukaan siitä, että yleisen edunvalvojan palveluita on osa saatavilla alueellisesti riittävä määrä. Ne voivat tuottaa palvelut itse tai ostaa niitä ulkopuolisilta palveluntuottajilta. Edunvalvojan määräämisen tulisi olla viimesijainen toimenpide henkilön oikeuksien turvaamiseksi (HolhTL 8 §).

Suurin oikeusaputoimiston henkilöstöstä on edunvalvoja ja loput edunvalvontasihteereitä. Suurimmissa toimistoissa työskentelee myös avustavaa henkilöstöä. Pienissä yksiköissä edunvalvoja hoitaa kaikkia päämiehen taloudellisia asioita. Suuremmissa yksiköissä työtä on voitu keskittää ja työntekijät ovat voineet erikoistua eri tehtäviin. Edunvalvonnan henkilöstö on käynyt viime vuosina läpi työssään suuria muutoksia. Toiminta ja työtavat eivät ole vielä kukaan vakiintuneita ja uusia asioita tulee eteen jatkuvasti (Oikeusministeriö 2010b, 27,41.)

5.3 Edunvalvonta ostopalveluna

Järjestämislain mukaan oikeusaputoimisto voi oikeusministeriön kanssa neuvoteltuaan ostaa edunvalvontapalveluita, jos se on niiden alueellisen saatavuuden tai muun

syyn vuoksi tarpeen. Ostopalveluiden tuottajalta vaaditaan tehtävään riittävä taito ja voimavarat sekä puolueettomuutta ja asioiden asianmukaista hoitoa. Oikeusaputoimisto tekee palveluntuottajan kanssa sopimuksen edunvalvontapalveluiden tuottamisesta. Edunvalvontapalveluiden tuottamistapaa arvioivan työryhmän mukaan (Oikeusministeriö 2010b ,12-13) lähes 10 % edunvalvontapalveluista tuotetaan ostopalveluina.

Valtakunnallisesti edunvalvonnan menoista noin puolet katetaan tuloilla eli edunvalvonnan asiakkailta perittävillä palkkioilla. Vuonna 2009 yhden päämiehen asioiden hoitaminen maksoi valtiolle keskimäärin 224 euroa, laskennassa on otettu huomioon sekä ostopalveluna, että yleisenä edunvalvontana tuotettu edunvalvonta. Tuolloisten laskelmien mukaan oikeusaputoimiston tuottama edunvalvontapalvelu on ollut keskimäärin edullisempaa kuin ostopalvelu. Järjestämislain voimaan tullessa oikeusaputoimistoja ohjattiin hankkimaan edunvalvontaa ostopalveluina entisiltä palveluntuottajilta. Päämiesten kannalta toiminta on ostopalveluissa jatkunut entisenlaisena (Oikeusministeriö 2010b, 23.)

Ostopalvelut voi jakaa tuottajan mukaan kuntien, yksityisten ja järjestöjen tuottamiin palveluihin. Päämies voi ostaa edunvalvontapalveluja myös suoraan yksityisiltä palveluntarjoajilta. Näin toimivista edunvalvontapalveluista ei ole olemassa tutkittua tietoa. Maistraateista saatujen tietojen mukaan näitä palveluntuottajia ei ole merkittävästi käytettävissä. Ostopalveluja tutkiva työryhmä sai maistraattien edustajia kuultuaan tietoonsa, että yksityiset palvelujen tuottajat eivät olisi olleet valmiita ottamaan vaikeiksi arvioimiaan tai varattomia päämiehiä. Yksityisen edunvalvojan määrääminen tapahtuu yleensä päämiehen tai omaisten pyynnöstä, ei niinkään maistraatin aloitteesta. Ammatillisesti hoidettu yksityinen edunvalvonta ei tällä hetkellä ole merkittävää. Suurin osa yksityisistä edunvalvojista on päämiehen omaisia, jotka hoitavat yhden tai kahden läheisensä taloudellisia asioita (Oikeusministeriö 2010b, 33-34.)

5.4 Edunvalvontahakemus käräjäoikeudessa

Holhustoimilain 91 §:n nojalla kuka tahansa, joka on saanut tiedon edunvalvonnan tarpeesta ilmeisesti olevasta henkilöstä, voi vaitiolovelvollisuuden estämättä ilmoit-

taa asiasta maistraatille. Tiedon saatuaan edunvalvonnan määräämistä ja toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevan hakemuksen voi tehdä holhousviranomainen tai se, jonka edun valvomisesta on kysymys, tai tämän edunvalvoja, vanhempi, aviopuoliso, lapsi tai muu läheinen (STM:n määräyskokoelma 1999:51, 3).

Holhustoimen kokonaisuudistuksessa on edunvalvonnan tuomioistuinsidonnaisuutta pyritty vähentämään (HAUS 2003, 24). Tuomioistuimet käsittelevät pääasiassa edunvalvojan määräämistä ja henkilön toimintakelpoisuuden rajoittamista, muuttamista tai poistamista taloudellisissa tai omaisuusasioissa. Hakemuksen tutkivana käräjäoikeutena toimii edunvalvottavan kotipaikan tai vakituisen asuinpaikan käräjäoikeus (OK 10:15 §).

Tuomioistuimessa edunvalvojan määräämiset on aina käsiteltävä kiireellisesti. Riidattomat edunvalvonta-asiat käsitellään kirjallisina hakemusasioina kansliassa ja ne jaetaan notaarien käsiteltäväksi. Jos hakemuksessa kuitenkin vaaditaan toimintakelpoisuuden rajoittamista tai vajaavaltaiseksi julistamista asian käsitelijäksi tulee käräjätuomari.

Tuomioistuin voi rajoittaa henkilön toimintakelpoisuutta asteittain. Käräjäoikeudessa edunvalvontaan määrääminen alkaa hakemuksen saapumisella. Asiat tulevat oikeuteen maistraatin valmistelemina. Hakemuksen tullessa maistraatin kautta on siinä jo valmiiksi tiedot, jotka nopeuttavat hakemuksen käsittelyä. Käräjäoikeudella on kuitenkin velvollisuus omasta aloitteestaan määrätä hankittavaksi kaikki sellaiset lisäselvitykset, jotka ovat asian ratkaisemiseksi tarpeen. Edunvalvonta-asian oikeudenkäynnissä on ratkaistava, täyttyvätkö edunvalvonnan edellytykset holhustoimilain mukaan päätöksentekohetkellä vai tulisivatko edunvalvontaan esitetyn asiat hoideksi muulla tavoin (Kuuliala 2011, 48).

Hakemuksesta tulee ilmetä mihin tehtävään edunvalvojaa haetaan. Lisäksi edunvalvojaa haettaessa henkilöön liittyvien asioiden hoitamiseksi, täytyy hakemuksesta ilmetä tehtävä yksilöitynä. Edunvalvojaa voidaan hakea toistaiseksi tai määräajaksi. Jos edunvalvontaa tarvitaan vaan tietyn tehtävän suorittamiseksi, määräys on voimassa, kunnes tehtävä on suoritettu. Edunvalvojan tehtävää tai määräyksen voimassaoloaikaa voidaan tarvittaessa muuttaa hakemuksesta myöhemmin.

Mikäli edunvalvojaksi haetaan tiettyä henkilöä tulee hakemuksessa selvittää ehdotetun edunvalvojan sopivuus tehtävään. Ehdotetun henkilön ollessa julkinen edunvalvoja ei selvitystä tarvita. Hakemuksessa tai sen liitteenä edellytetään olevan myös ehdotetun edunvalvojan suostumus. Ellei maistraatti ole edunvalvojan hakijana, eikä sen kannanottoa ole jo liitetty hakemukseen, käräjäoikeus kuulee maistraattia hakemuksesta (HolhTL 75 §).

Ilmoitus ratkaisun antamisesta lähetetään käräjäoikeudesta niille henkilöille, joilla on holhustoimilain 72 §:n mukaan oikeus käyttää asiassa puhevaltaa. Ilmoitus ratkaisusta lähetetään riippumatta siitä, ovatko henkilöt ottaneet hakemukseen kantaa vai eivät (Pirkanmaan käräjäoikeus 2009, 73-76.)

Edunvalvonta-asioissa voidaan antaa myös väliaikais määräys kiireellisenä, jos hakemuksesta ilmenee, että henkilön etujen määrittämiseksi on tarpeen välittömästi määrätä hänelle edunvalvoja. Henkilö saattaa olla esimerkiksi vaarassa tulla hyväksikäytetyksi ja tilanne vaatii nopeaa reagoimista tuomioistuimelta. Väliaikaismääräyksessä ei ole muutoksenhakuoikeutta (Pirkanmaan käräjäoikeus 2009, 81).

5.4.1 Lääkärintodistus hakemuksen liitteenä

Käytännössä maistraatin päätös edunvalvojan määrittämisestä nojaa suurelta osin edunvalvontahakemuksen yhteydessä toimitettavaan lääkärinlausuntoon. Lausunnotta ilmenevät lääketieteelliset syyt ja perustelut siitä, onko tutkittu kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista (Kalliomaa-Puha ym.,317) Pelkkä lääketieteellinen diagnoosi, esimerkiksi psyykinen sairaus ei riitä edunvalvontaan määrittämiseen. Jos sairaudesta ei aiheudu vaaraa asianomaisen eduille, ei edunvalvontaa tarvita (Sosiaali- ja terveysministeriön määräykset, 2).

Lääkärintodistuksessa on kuvaus henkilön yleisestä terveydentilasta. Lausunnon antaa lääkäri, joka nykyisen tai aikaisemman hoitosuhteen perusteella tuntee tutkittavan terveydentilan. Ellei tutkittavalla ole tällaista lääkäriä, lausunnon antaa valtion, kun-

nan tai kuntayhtymän palveluksessa oleva laillistettu lääkäri. Tarvittaessa, vaativissa esimerkiksi psykiatrisissa arvioinneissa tulee lausunnon antajan olla psykiatrian erikoislääkäri ja vaativissa dementoivan sairauden arvioinnissa neurologian tai geriatrian erikoislääkäri (Sosiaali- ja terveysministeriön määräykset, 4.)

Lausunnon tulee perustua lausunnon antajan ajankohtana tekemään henkilökohtaiseen tutkimukseen. Tutkittavan henkilöllisyys ja sen toteamistapa on ilmoitettava lausunnossa. Lääkäri arvioi todistuksessa henkilön sairauden pysyvyyttä ja koettaa ennustaa sairauden kehittymistä. Todistuksesta on ilmentävä myös mistä lääkäri on saanut tietonsa, esimerkiksi potilaskertomukset ja muut lääketieteelliset tiedot tutkimusta edeltävältä ajalta. Todistuksessa on lyhyt arvio siitä, pystyykö päämies ilmaisemaan mielipiteensä ja ymmärtääkö hän mahdollisesti edunvalvojan määräämisen merkityksen. Jos lääkäri on tiedustellut päämiehen mielipidettä edunvalvojan määräämisestä, on todistuksessa tutkittavan vastaus ja mahdollinen reaktio kysymykseen. Todistuksen kirjoittava lääkäri myös arvioi voiko päämiestä kuulla henkilökohtaisesti (Pirkanmaan käräjäoikeus 2009, 74.)

Mikäli lääkärintodistuksesta ei ilmene kaikkia ratkaisussa vaadittavia tietoja, on tuomioistuimella oikeus pyytää selvitykseen täydennystä hakijalta. Tutkimuksen tekeminen edellyttää henkilön itsensä suostumusta. Jos henkilö on laitoshoidossa mielenterveislain (1190/1116), päihdehuoltolain (1986/41), tartuntatautilain (1986/583) ja kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (1197/519) nojalla, edunvalvonnan edellytysten tutkiminen on ongelmantonta. Terveystodistuksen erityissäännökset tulevat kysymykseen, jos potilas ei itse kykene ilmaisemaan tahtoaan ja näin päättämään hoidostaan (Kiuru, 2002, 4.)

Asianosaisen itse hakiessa itselleen edunvalvojaa, vaaditaan lausuntoon lääkärin perusteltua kannanottoa siihen, kykeneekö asianosainen ymmärtämään edunvalvojan määräämistä koskevan asian merkityksen, voidaanko häntä kuulla asiassa henkilökohtaisesti ja määrittää kuinka laajaa taloudellista, oikeudellista ja henkilökohtaisia asioita koskevaa edunvalvontaa päämies tarvitsisi (Kalliomaa-Puha ym. 317).

Holhousviranomainen voi pyytää lääkärintodistusta myös edunvalvonnan määräyksen tai rajoituksen lakkauttamisen ollessa kyseessä. Sosiaali- ja terveydenhuollon

ammattihenkilö on salassapitosäännösten estämättä velvollinen pyynnöstä antamaan holhousviranomaiselle ja tuomioistuimelle ne tiedot ja selvitykset, jotka ovat tarpeen vireillä olevan asian ratkaisemiseksi. (HolhTL 90 §). Holhousviranomaisen tai tuomioistuimen lausuntoon ei tarvita STM:n määräyskokoelman 1999:51 mukaan, mutta jos tutkittava on vastustanut tutkimuksen suorittamista, on syytä arvioida kannattaako lausuntoa antaa (Kiuru, 2002, 4.)

5.4.2 Asiaan osallisten kuuleminen kärjäoikeudessa

Holhousvoimilaki edellyttää, että edunvalvontaan ehdotetulle henkilölle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen asian ratkaisemista. (HolhTL 73 §). Maistraatin hakemukseen liitetty edunvalvontaa hakevan suostumus ei korvaa tuomioistuimen kuulemisvelvoitetta. Toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevassa asiassa tuomioistuimen on kuultava henkilökohtaisesti sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys. Kuuleminen voi tapahtua joko kirjallisesti tai suullisesti. Valtaosassa kärjäoikeuden hakemusasioissa edunvalvontaan esitetty ei vastusta hakemusta. Näissä tapauksissa asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä (Kuuliala 2011, 181-182.)

Käytännössä kuuleminen harkitaan aina tapauskohtaisesti. Mikäli lääkärintodistuksesta käy ilmi, että henkilö ymmärtää edes osittain edunvalvojan määräämisen merkityksen ja kykenee ilmaisemaan mielipiteensä kärjäoikeus varaa henkilölle tilaisuuden tulla kuulluksi. Kuulemisesta voidaan luopua vasta epäonnistuneen tiedoksiannottamisen jälkeen (Kuuliala 2011, 153.) Tiedoksiannon epäonnistuttuakin on huolehdittava siitä, että edunvalvontaan esitetty ei jää ilman hänelle kuuluvaa oikeusturvaa. Edunvalvontaan esitettylle on määrättävä prosessiedunvalvoja tai oikeudenkäyntiasiamies edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevassa oikeudenkäynnissä, mikäli tuomioistuin katsoo määräyksen aiheelliseksi (HolhTL 82 §). Poikkeuksena ovat väliaikaismääräykset, joissa tuomioistuimella ei ole sen henkilön kuulemisvelvoitetta, jolle edunvalvojaa haetaan (Pirkanmaan kärjäoikeus 2009, 74-81.)

Tuomioistuimilla on tietyillä edellytyksillä oikeus luopua kuulemisesta edunvalvontaan esitetyn tilan vuoksi. Asia voidaan ratkaista ilman henkilökohtaista kuulemistä,

jos hakemus heti hylätään perusteettomana tai jos kuuleminen on kuultavan tilan vuoksi mahdotonta tai aiheuttaa hänelle kohtuutonta haittaa. Käytännössä kuulemisesta luovutaan jos lääkärinlausunto ja muut käräjäoikeuden käytössä olevat selvitykset osoittavat, että edunvalvontaan esitetty on sellaisessa tilassa, ettei hän kykene lainkaan ymmärtämään, mistä asiassa on kysymys eikä häntä siten voida kuulla. Yleensä näissä tilanteissa henkilö on mielenterveydellisistä syistä hoidettavana ja henkilökohtainen kuuleminen olisi vahingollista hänen mielenterveydelleen tai hoidolleen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 1999, 3). Tällöin asia ratkaistaan tuomioistuimella olevan aineiston perusteella. Mikäli kuultava ei voi saapua istuntoon ilman huomattavaa vaikeutta tai jos siihen on muu erityinen syy, voidaan kuuleminen toimittaa käsittelyn ulkopuolella.

Kuulemistilaisuuden varaaminen tapahtuu kirjallisella lausumapyynnöllä, joka annetaan tiedoksi todisteellisesti. Asiamies tai edunvalvoja on määrättävä, jos oikeudenkäyntiaineistosta ilmenee, että edunvalvojasta olisi hyötyä henkilölle, jolle edunvalvojaa haetaan. Mikäli edunvalvontaa hakevalla on aviopuoliso, häntä pääsääntöisesti myös kuullaan tuomioistuimessa, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Muut omaiset ja läheiset eivät automaattisesti ole asiaan osallisia eikä siten heille normaalisti varata tilaisuutta tulla kuulluksi. Heitä kuullaan vain, jos se on asian käsittelijän mukaan tarpeellista (Pirkanmaan käräjäoikeus 2009, 75.)

6 EDUNVALVONNAN VALVONTA

6.1 Tilintarkastukset

Sekä yksityisten, että yleisten edunvalvojien toimintaa valvoo holhousviranomaisena toimiva maistraatti. Edunvalvojan on aloittaessaan annettava maistraatille omaisuusluettelo päämiehen varallisuudesta sekä vuosittain toimintaa koskevat tilit ja päätöstiili edunvalvonnan mahdollisesti loppuessa. Holhousviranomaisen valvoo edunvalvojia suurimmaksi osaksi näiden tilien kautta. Maistraatti voi valvoa edunvalvojien toimintaa myös niille edunvalvojan toiminnasta tehtyjen valitusten kautta.

Maistraatin laillisuusvalvonta kuuluu oikeusasiamiehelle sekä oikeuskanslerille. Niiden tehtävänä on valvoa, että viranomaiset sekä virkamiehet julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Edunvalvonta asioissa oikeusasiamies käsittelee kantelut, jotka kohdistuvat yleisten edunvalvojien ja maistraatin menettelyyn niiden hoitaessa holhoustoimilain mukaisia tehtäviään. Oikeusasiamies valvoo myös yleisten tuomioistuinten menettelyä ja se käsittelee kantelut, jotka koskevat edunvalvojan määräämisestä, vaihtamisesta tai vapauttamisesta tehtävästään. Käytännössä oikeusasiamiehen ratkaisut ohjaavat edunvalvontatoiminnan kehittämistä. Yksityiset edunvalvojat eli esimerkiksi omaisedunvalvojat, jäävät yksityishenkilöinä oikeusasiamiehen välittömän valvonnan ulkopuolelle (Sarja 2007, 376.)

Holhoustoimilaissa annetaan edunvalvojalle helpotuksia tilivelvollisuudesta. Joustavia toimintatapoja voi käyttää tilanteissa, missä päämiehen varojen käyttöön ei näyttäisi kohdistuvan todellista ristiriitaa (HAUS 2003, 27). Jos päämiehellä ei esimerkiksi ole ollenkaan omaisuutta tai sen määrä on vähäinen, holhousviranomaisen voi määrääjäksi tai toistaiseksi vapauttaa edunvalvojan velvollisuudesta antaa vuositili tai määrätä tilikauden vuotta pidemmäksi (HolhTL 53 §). Jos edunvalvojana toimii päämiehen vanhempi, aviopuoliso, lapsi tai muu hänen läheisensä, on holhousviranomaisella mahdollisuus päättää, että tili saa olla yleispiirteinen (HolhTL 55 §:n 3 mom). Holhoustoimilaissa ei tarkemmin määritellä millä tavoin holhousviranomaisena toimivan maistraatin tulee tilintarkastus toimittaa.

6.2 Edunvalvojan vastuu

Edunvalvojalla on vastuu hänelle määrättyjen päämiehen asioiden hoitamisesta asianmukaisella tavalla, vaikka hänen ei itse tarvitse hoitaa kaikkia toimenpiteitä, mitä edunvalvonnan hoito vaatii (Oikeusministeriö 2010b, 58). Edunvalvoja on velvollinen korvaamaan sen vahingon, jonka hän toimiessaan tahallisesti tai huolimattomuudesta päämiehelleen aiheuttaa. Oikeusministeriö käsittelee ja ratkaisee päämiesten esittämät vahingonkorvausvaatimukset. Vuonna 2010 oikeusministeriöön on tullut 25 vahingonkorvausvaatimusta, mikä on oikeusaputoimistossa käsiteltäviin päämiesten asioihin verrattuna pieni määrä (Oikeusministeriö 2010b, 27).

Holhoustoimilaisissa säädetty korvausvastuu käsittää henkilö- ja esinevahinkojen lisäksi varallisuusvahingot. Edunvalvojan korvausvastuuta ei määritellä suoraan vahingonkorvauslainsäädännössä. Ainoastaan silloin, kun edunvalvoja aiheuttaa päämiehelle vahinkoa, joka ei liity edunvalvojan tehtäviin, voidaan hänen vastuutaan arvioida yleisten vahingonkorvausoikeudellisten sääntöjen mukaan (Välimäki 2001, 133). Holhoustoimen alaisen korvausvaateen vanhentumisaika on kolme vuotta. Sen alkamisaika lasketaan lopputilityksen antamisesta. Korvauksen perusteen tulee silloin ilmetä päätöstilistä. Käytännössä korvaus harvoin ilmenee päätöstilistä.

Yleensä korvausvaateet koskevat edunvalvojan toimien huolimattomuutta, passiivisuutta tai laiminlyöntejä toimissaan päämiehen taloudellisia etuja koskevissa asioissa. Näissä tapauksissa vanhentumisaika alkaa vanhentumislain 7 §:n mukaisesti siitä, kun päämies on havainnut korvauksen perusteena olevan seikan taikka hänen olisi pitänyt se havaita (Välimäki, 133.) Päämiehen oikeus vahingonkorvaukseen ei vanhene edunvalvojan toimen aikana, vaan alkaa kulua vasta kun edunvalvojan tehtävä on päättynyt (HolhTL 61.2 §).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tietoa edunvalvonnan hakemisesta ja prosessista on saatavilla maistraateista ja oikeushallinnosta. Varsinaista käsikirjaa asiasta ei tullut etsiessäni vastaan. Edunvalvojana toimiville tai sitä harkitseville tulisi rakentaa tietopaketti, joka helpottaisi heitä tehtävässään. Tietoa tulisi olla nopeasti ja helposti saatavilla.

Edunvalvontaa haetaan hakemuksella tuomioistuimelta. Hakemuksen olennainen osa on lääkärintodistus, johon edunvalvontapäätökset usein nojaavat. Edunvalvojan tehtävät ja toiminnan rajat määräytyvät edunvalvontamääräyksen mukaan. Holhustoitilain mukaan päämiehen toimintakelpoisuutta pyritään rajoittamaan mahdollisimman vähän. Yleensä toiminta rajoitetaan koskemaan vain henkilön taloudellisia asioita.

Laki holhoustoimesta ei anna selväpiirteisiä ohjeita päämiehen henkilöön liittyvissä asioissa. Toimintatavat ovat tapauskohtaisia, niin että edunvalvojan edustusvalta päämiehen henkilökohtaisiin asioihin on aina toissijainen. Aikuisella vajaavaltaisella on oikeus päättää henkilöään koskevista asioista, mikäli hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Henkilöön liittyviä asioita määrääviä säädöksiä löytyy myös lukuisista erityislaista. Menettelytavat ongelmatilanteissa määräytyvät usein erityislakien mukaan. Esimerkkinä vaikka ns. pakkohoitoa koskevat säännökset.

Edunvalvonnan organisaatiossa on tapahtunut merkittäviä muutoksia viime vuosina. Edunvalvontaa tarvitsevien määrien kasvaessa on yleisten edunvalvojien työtaakka lisääntynyt samaa vauhtia isoilla edunvalvonta-alueilla. Järjestämislain mahdollistama ostopalvelu ei ole tuonut markkinoille juurikaan uusia edunvalvontapalveluja. Ne päämiehet, jotka ovat pystyneet hankkimaan edunvalvontapalveluita yksityisiltä palveluntuottajilta, ovat sitä jatkaneet, mutta yleisesti edunvalvontapalvelut hankitaan vielä joko omaisedunvalvontana tai viranomaisteitse oikeusaputoimistosta yleisiltä oikeusavustajilta.

Päämiehen näkökulmasta läheinen edunvalvojana on hyvä vaihtoehto. Läheinen tuntee päämiehensä erityistarpeet paremmin ja pystyy ottamaan yksityiskohtaisemmin kantaa esimerkiksi hoitovaihtoehtoihin kuin yleinen edunvalvoja. Useimmissa tapauksissa omaisedunvalvoja pystyy luomaan luottamuksellisemman suhteen päämieheen kuin viranomaisedunvalvoja. Omaisista ja läheisistä voisi löytyä useammin päämiehen edunvalvojia, jos tehtävä näyttäisi sellaiselta, ettei se kuormita liikaa. Lakimuutoksia edunvalvojan tehtävän helpottamiseksi onkin suunnitteilla.

Tätä työtä tehdessäni opin, että laki ei ole koskaan valmis. Aloitellessani opinnäyte-työtä opintojen loppuvaiheessa 2008 oli uuteen holhoustoimenlakiin jo seurantatutkimusten jälkeen tehty osittaismuutoksia. Viimeisin lain muutosehdotus on hyväksytty eduskunnassa 13.12.2010 koskien helpotuksia edunvalvojien velvollisuudesta antaa vuositili sekä holhousviranomaisen tilintarkastusvelvollisuuden täsmentämistä. Muutos- ja suunnittelutyössä on aktiivisesti toiminut oikeusministeriön yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä. Työryhmä on antanut suosituksia yhtenäisistä toimintatavoista edunvalvonnassa, joka on jatkuvan muutoksen tilassa. Toimintatapojen ja lainsäädännön muuttuessa tulee uusia ongelmatilanteita esille ja näihin on hyvä

etsiä ratkaisuja. Seuraavaksi työryhmä antaa suosituksen päämiehen tapaamiseen, kuulemiseen ja yhteydenpitoon liittyvistä toimintatavoista

LÄHTEET

HAUS Kehittämiskeskus Oy:n loppuraportti holhoustoimen uudistuksen seuranta-tutkimukseen.2003.Helsinki.

HE 146/1998. Hallituksen esitys eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi

Helin, M. 2001. Edunvalvojan päätösvallan rajoista. Lakimies. 6 – 7 / 2001. 1070 – 1088.

Helsingin sanomat 6.5.2011. Mieli-pide-sivut. P,Leskinen. Päättääkö edunvalvoja hoitopaikasta?

Julkisten ja hyvinvointialojen liiton JHL:n jäsenlehti. Motiivi-lehti 7/2006. Edunvalvoja käy päämiestensä kukkarolla.

Kalliomaa-Puha, L. Mäki-Petäjä-Leinonen, A. Muuttuva vanhuus ja vanhusten oikeudet. Teoksessa Ervasti, K. Meincke, N. (toim.) 2002. Oikeuden tuolla puolen. Helsinki. Kauppakaari / Talentum Media Oy ja tekijät.

Karstinen,S.Keskihannu,I.Manner,H.Mäkeläinen,P.Peurasaari,S.Vilmi-Johansson,L. 2010.Tietoa potilaan oikeuksista

Kiuru, J. 2002. Holhustoimi terveydenhuollossa. Edita Publishing Oy.

Kotikuntalaki 1.1.2011 1377/2010

Kuuliala, M. 2011.Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa. Helsinki. Suomalainen lakimiesyhdistys

Laki holhustoimesta 1.4.1999/442

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Mielenterveyslaki 14.2.1990/1116

Oikeusministeriö. 2010a. Edunvalvonta-asioiden selvitystyöryhmä. Edunvalvojen valvonnan ajanmukaistaminen. Mietintöjä ja lausuntoja 4:2010.

Oikeusministeriö. 2010b. Edunvalvontapalveluiden tuottamistapaa arvioiva ja kehitävä työryhmä. Edunvalvonnan ostopalvelut oikeusaputoimistossa. Mietintöjä ja lausuntoja 86:2010.

Pirkanmaan käräjäoikeus. Opas hakemusasioiden kanslian työtehtävistä. Kesäkuu 2007: päivitetty syyskuu 2009.

Pirttilä, T. Juva, K. Hietanen, M. Erkinjuntti, T. Mäki-Petäjä-Leinonen, A. Koponen, H. 2005. Alzheimerin tauti ja oikeudellinen toimintakyky. Suomen lääkärilehti 45/2005 4517-4520

Sarja, M. 2008. Yksityisyys ja julkisuus holhoustoimessa. Defensor Legis N:o 5/2008.

Sosiaali- ja terveysministeriön määräyskokoelma 1999:51. Lääkärintlausunto holhousasioissa.

Stakes. 2008. Avuttomuus lainsäädännössä. Helsinki. Raportteja 14/ 2008.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijättyöryhmä. Pääseekö asiakas oikeuksiinsa? Raportti 19/2010. toim. Marja Pajukoski

Välimäki, P. 2001. Holhustoimen pääpiirteet. Vantaa. WSLT.